

Voldtekt og Etikk

Litteraturstudie

BACHELOROPPGAVE (OPPGAVE03)

Politihøgskolen

2022

Kand.nr: 74

Antall ord: 7608

Sammendrag

Problemstillingen for denne oppgaven er: *«hvilke etiske dilemmaer kan politiet stå overfor som første enhet på stedet etter melding om en voldtekt?»*. I oppgaven bruker jeg kvalitativ metode for å se nærmere på voldtektsfenomenet og fenomenet falske voldtektsanklager opp mot etikk i politiet. Dette gjøres med henblikk mot det initiale arbeidet i slike saker, som omtales som «Politiarbeid på stedet», forkortet PPS. Herunder har jeg valgt meg ut to sentrale etiske dilemmaer som kan oppstå under arbeidet med slike saker, som diskuteres i oppgavens diskusjonsdel. I denne delen vil jeg også diskutere om etisk refleksjon kan gjøre politibetjenten bedre rustet for å håndtere situasjoner der man kan bli usikker på hva som er det klokeste valget.

Min motivasjon for å skrive denne oppgaven var at jeg ønsket å undersøke fenomenet falske voldtektsanklager opp mot voldtekt. Jeg ville lære mer om hvorfor slike saker i noen tilfeller kan oppleves etisk problematiske, og bli klokere på om et godt etisk utgangspunkt kan bidra til å underlette for politibetjenten. I oppgaven problematiseres det manglende forskning og statistikk på fenomenet falske voldtektsanklager som tar utgangspunkt i norske forhold, sammenlignet med slik kunnskap om voldtektsfenomenet. Problemstillingen kan ikke svares ut med en konklusjon, og teksten avsluttes dermed med en oppsummering. Overordnet oppfordrer oppgaven til mer aktiv bruk av etisk refleksjon i politiarbeidet generelt, og i voldtektssaker spesielt.

Innholdsfortegnelse

1.0 INTRODUKSJON	1
2.0 METODE.....	4
3.0 RESULTATER	7
3.1 HVA ER VOLDTEKT?.....	7
3.2 HVA ER FALSKE VOLDTEKTSANKLAGER?	10
3.3 POLITIETIKK	12
3.4 POLITIARBEID PÅ STEDET	13
4.0 DISKUSJON	15
4.1 SKAL MAN KONFRONTERE FORNÆRMEDES PÅSTAND UNDER AVHØR PÅ STEDET?	15
4.2 ER PARTENE I STAND TIL Å AVHØRES?	18
5.0 AVSLUTNING.....	21
6.0 LITTERATURLISTE.....	22
7.0 SELVVALGT LITTERATUR.....	28

1.0 Introduksjon

«For å bekjempe voldtekt må vi som samfunn gå fra ord til handling.» (NOU 2008:4, s. 13). Voldtektssaker skal etterforskes raskt og med strenge kvalitetskrav (Justis- og beredskapsdepartementet, 2019, s. 19). I Riksadvokatens rundskriv om «mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i 2021» fremkommer det at grov integritetskrenkende kriminalitet, som blant annet seksuallovbrudd, utgjør et stort samfunns- og folkehelseproblem (Riksadvokaten, 2021, s. 4). Kriminalstatistikk viser at oppklaringsprosenten av voldtekter i Norge i 2020 var på 33% (Statistisk sentralbyrå, 2020). Dette innebærer at 67% av voldtektene som ble etterforsket av politiet dette året enten ble henlagt eller forble uopplært av andre årsaker. I voldtektssaker er det mange hensyn som skal balanseres; hensynet til fornærmede ved å vise medmenneskelighet, hensynet til etterforskningen ved å belyse saken, samt hensynet til rettssikkerheten til den som blir anklaget (Bouyssou & Wendt, 2018, s. 83). I denne oppgaven skal jeg se nærmere på hvilke etiske utfordringer som kan oppstå i det initiale arbeidet med voldtekt og falske voldtektsanklager. Problemstillingen er som følger:

«Hvilke etiske dilemmaer kan politiet stå overfor som første enhet på stedet etter melding om voldtekt?»

«En voldtekt er sex uten samtykke» (Amnesty, u.å.). I andre ytterkanten av voldtektsfenomenet er falske voldtektsanklager. Begrepet innebærer at en person anklages for en voldtekt som ikke har funnet sted, som fører til at personen blir siktet eller domfelt for hendelsen (Bouyssou & Wendt, 2018, s.16). Både voldtekt og falske voldtektsanklager vil utgjøre en sentral del av denne oppgaven. I bruken av begrepet *politi* viser jeg særlig til politipatruljen som kommer først til stedet etter melding om voldtekt. Et sentralt kjennetegn ved politiet er at de på den ene siden tar imot anmeldelser, etterforsker og tar ut tiltale hvis bevisene er sterke nok, og dermed fungerer som en døråpner til staffeapparatet (Finstad, 2018, s. 13). På en annen side kjennetegnes politiet som portvakt ved at de forplikter seg til å stenge døra for de som ikke skal inn porten, eksempelvis når anmeldelser blir henlagt som ikke straffbart (s. 13). Begrepet *melding* innebærer opplysninger som tjenstepersonen tilegner seg fra publikum, som oftest gjennom politiets operasjonssentral (Edvindsen, 2016, s.134). Innledningsvis i et oppdrag har man som politigeneralist mange arbeidsoppgaver for å sikre at spor ikke går tapt eller påvirkes. Dette kan blant annet være avhør på stedet, sikring av

tilgjengelige digitale spor, samt åstedsundersøkelser (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 21). Slike arbeidsoppgaver omtales gjerne som «politiarbeid på stedet», noe som drøftes senere i oppgaven.

Det følger av politiets etiske retningslinjer at det er viktig å ha et bevisst forhold til etikk, hva som er god moral og hvordan man bør handle (Politidirektoratet, 2018). For å kunne ta avgjørelser og løse problemer i moralsk uoversiktlige situasjoner er det viktig å ha kjennskap til profesjonsetikk (Heivoll & Aadland, 2018, s. 21). Heivoll & Aadland (2018) mener et godt utgangspunkt for å takle uventede og unike situasjoner på en god måte, er ved å utvikle godt etisk skjønn. Dette innebærer at man blant annet kan reflektere over hvilke verdier som styrer egne handlinger (s. 21). I politiet forventes det at man følger grunnleggende prinsipper som gjelder for all offentlig virksomhet (Granér & Knutsson, 2020, s. 26). Eksempler på dette kan være prinsippet om å ivareta rettssikkerheten, som innebærer at borgerne skal beskyttes mot overgrep fra myndighetene og overgrep fra andre borgere (Nilstad, 2005, s. 159). Et annet prinsipp er ideen om likeverd som innebærer at vi som mennesker er likeverdige på den ene siden, samtidig som vi er unike på den andre. Etter dette prinsippet står det særlig sentralt å vise alle samme respekt (Heivoll & Aadland, 2018, s. 22).

Øyvind Kvalnes (2017) definerer et *dilemma* som en situasjon der du må ta et valg om å gjøre det «rette eller det rette» (s.90). Her vises det til situasjoner der uansett hva du gjør- så blir det galt, og et av de rette alternativene må vike. Ved å se nærmere på hvilke etiske dilemmaer som kan oppstå i voldtektssaker vil jeg kunne bidra til å belyse viktige hensyn, verdier og plikter som jeg som politi og mine kolleger kan bli bevisst på (Heivoll & Aadland, 2018, s. 96). På den måten vil jeg kunne gi et mer solid grunnlag for å ta et valg i en etisk komplisert og utfordrende situasjon. I tillegg er det et uttalt behov for mer kunnskap, høyere oppklaringsprosent og bedre forebyggende håndtering i arbeidet med slike saker (NOU 2008:4; Bouyssou & Wendt, 2018; Beckmann-Smerud, 2018). Dersom politiet i større grad reflekterer over etiske utfordringer, er det trolig at det til syvende og sist også vil gagne samfunnet for øvrig.

Det er sannsynligvis mange etiske dilemmaer som kan oppstå i arbeidet med voldtektssaker, og jeg vil ikke kunne ta for meg alle disse. Besvarelsen begrenser seg derfor til diskusjon av to dilemmaer. Oppgavens fokus er voldtekt og falske voldtektsanklager, og jeg vil derfor ikke fokusere på andre former for seksuallovbrudd. De etiske dilemmaene jeg tar for meg i

oppgaven kan imidlertid være overførbare også til andre former for seksuallovbrudd som ikke kodes som voldtekt. Det er oftest kvinner som utsettes for voldtekt, og menn som utsettes for falske voldtektsanklager. Kjønn vil imidlertid ikke være et fokusområde i denne oppgaven. Vi skal også se at det skilles på ulike kategorier innenfor voldtektsfenomenet. Under oppgavens punkt 4.2 vil jeg gå noe nærmere inn på typen «festrelaterte voldtekter», men jeg vil hovedsakelig se på voldtekt under ett. Når det gjelder alder, viser statistikk at de fornærmede i voldtektssaker som regel er mellom 10-25 år (Kripos, 2019, s. 19), og at de anmeldte er mellom 15-25 år (s. 16). Det er dermed denne aldersgruppen jeg viser til i det kommende.

Jeg skal nå se nærmere på metodebruk, før jeg skal presentere resultatene om fortrinnsvis voldtekt, falske voldtektsanklager, politietikk og «politiarbeid på stedet». Deretter kommer diskusjonsdelen, før oppgaven avsluttes med en oppsummering etterfulgt av litteraturliste og liste over selvvalgt litteratur.

2.0 Metode

«En metode er en fremgangsmåte på vei mot et mål» (Johannesen m.fl., 2016, sitert i Barstad & Glasø, 2021, s. 104). I denne oppgaven er målet å belyse min problemstilling, og jeg har valgt å gjøre dette som en litteraturstudie. I en slik studie har man en kvalitativ tilnærming, der problemstillingen diskuteres i lys av teori (Barstad & Glasø, 2021, s. 118). Temaet jeg har valgt er sammensatt. Voldtekt som fenomen er kjent, og det er foretatt flere undersøkelser på temaet i Norge. Rundt fenomenet falske voldtektsanklager er det til sammenligning gjort lite forskning på norske forhold.

Under arbeidet med denne oppgaven har jeg benyttet meg mye av Politihøgskolens bibliotek og bibliotekets søkemotorer. Jeg har også benyttet meg av ulike masteroppgaver som er skrevet av tidligere studenter på Politihøgskolen. Eksempelvis har masteroppgaven skrevet av Mathilde Bouyssou & Marina Fiskum Wendt i 2018 på Politihøgskolen med tittelen *Uriktig anklage om voldtekt: en kartlegging av anmeldte saker og en innholdsanalyse av et utvalg dommer*, vært til god hjelp i søken etter informasjon om falske voldtektsanklager. Boken *Practical aspects of rape investigation. A multidisciplinary Approach* (2020) av forfatterne Robert R. Hazelwood og Ann Wolbert Burgess har også vært bidragsytende på dette temaet. Videre har jeg brukt Google og Google Scholar. Her har søkeordene «falsk anklage», «voldtekt», «etikk», «dilemma» og «politiarbeid på stedet» vært særlig aktuelle.

Disse kildene har sammen gitt oppgaven et godt diskusjonsgrunnlag. En utfordring kan imidlertid være at det finnes mer forskning på voldtekt enn på falske voldtektsanklager og falske anklager generelt, og mangelen på kunnskap om dette vil kunne begrense og styre min fenomenforståelse. Kildekritikk handler om å vurdere i hvilken grad kildene er egnet til å belyse en problemstilling, altså om kildene er relevante (Barstad & Glasø, 2021, s. 107). I oppgaven benytter jeg blant annet kvantitative data, som kriminalstatistikk og offerundersøkelser. Kriminalstatistikk består av registerdata fra rettsapparatet og beskriver den registrerte kriminaliteten i Norge (Lomell & Skilbrei, 2019, s. 29). Det utfordrende med kriminalstatistikken er blant annet at et lovbrudd må oppdages, meldes til politiet og registreres som en anmeldelse for at det skal ende opp i kriminalstatistikken (Lomell & Skilbrei, 2019, s. 33). I voldtektssaker er det grunn til å tro at mørketallene er høye. Årsakene til dette kan være flere og sammensatte. Det kan være at man har en følelsesmessig relasjon til overgriperen eller er redd for å ikke bli trodd (Johnsen, 2018). I tillegg kan det være

fornærmede ikke selv er klar over at det er en voldtekt han eller hun er utsatt for, eller at vedkommende frykter represalier dersom forholdet anmeldes (NOU 2008:4, s. 32). Offeret må både definere det som har skjedd som en straffbar handling, og bestemme seg for å anmelde det til politiet. Lovbrudd som er for traumatiske vil i mange tilfeller ikke anmeldes (Lomell & Skilbrei, 2019, s. 34).

En offerundersøkelse er imidlertid å anse som et godt supplement til kriminalstatistikken (Lomell & Skilbrei, 2019, s.50). I denne oppgaven ser jeg nærmere på en nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv for Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, som er en tverrsnittsundersøkelse av norske kvinner og menn i alderen 18-75 år (Thoresen & Hjemdal, 2014, s.13). Slike undersøkelser tar utgangspunkt i spørreundersøkelser hvor et representativt utvalg spørres om de har vært utsatt for kriminalitet, men ikke anmeldt lovbruddet til politiet. Utvalget kan være av hele befolkningen eller kun en gruppe i befolkningen (Lomell & Skilbrei, 2019, s. 46). Ved bruk og gjennomføring av slike undersøkelser skal man være klar over at også disse har sine svakheter, blant annet ved at man ikke får dekket både alder, sosial og økonomisk bakgrunn helt tilfredsstillende (Lomell & Skilbrei, 2019, s. 49). Hukommelsen og kunnskap om hva et lovbrudd er vil også kunne spille inn på svarene (s. 50).

Når man skriver en bacheloroppgave, er det viktig å være bevisst sin egen forforståelse. «Med forforståelse menes at vi ikke oppfatter virkeligheten kun gjennom våre sanser.» (Thurèn, 2009, s. 66). Det kan videre forstås som «[...] den oppfatningen du bringer med deg til det materialet du skal tolke.» (Olsvik, 2014, s. 111). Noe som kan ha påvirket min forforståelse er et oppdrag jeg var på i praksisåret. I oppdraget var vi første enhet på stedet, og opplysninger i initialfasen gjorde at jeg fikk en magefølelse om at det dreide seg om en uriktig voldtektsanklage. Da vi senere fikk beslutning om å pågripe og ransake mistenkte, kjente jeg meg maktesløs og det var vanskelig å vite hvordan jeg skulle håndtere de etiske utfordringene som oppstod. I ettertid fikk jeg vite at anklagen var falsk, og at siktede hadde slitt kraftig som følge av anklagen. Før jeg startet å skrive denne oppgaven hadde jeg tenkt mye på dette oppdraget, noe som gjorde at jeg hadde med meg en oppfatning om at slike oppdrag ofte var etisk krevende for en politibetjent. I mediene har det blitt skrevet mye om både voldtektssaker og om falske voldtektsanklager, noe som også kan ha farget min forforståelse. Overordnet var min oppfatning at dette er en utfordrende kriminalitetstype for både politi, rettsvesenet og det

øvrige samfunnet. Jeg gjorde meg derfor bevisst på dette, og stilte meg kritisk til min egen forforståelse knyttet til temaet.

3.0 Resultater

Jeg skal nå se nærmere på de ulike fenomenene tilknyttet hvilke etiske dilemmaer som kan oppstå når man kommer som første enhet til et sted etter melding om voldtekt. Disse er voldtekt, falske voldtektsanklager, profesjonsetikk og PPS. I besvarelsen ønsker jeg å undersøke om politiet i større grad bør ha etikken rundt dette som et fokusområde, og jeg må derfor komme nærmere innpå de grunnleggende elementene i slike saker.

3.1 Hva er voldtekt?

For å definere hva voldtekt er, vises det gjerne til vilkårene i straffebestemmelsen om voldtekt i straffeloven (2005). Her fremkommer det at voldtekt er å skaffe seg seksuell omgang fremtvunget ved enten vold eller truende atferd, eller ved å utnytte bevisstløshet eller utnytte en som er ute av stand til å kunne motsette seg handlingen. I tillegg regnes det som voldtekt dersom man ved vold eller trusler får noen til å ha seksuell omgang med andre eller med seg selv (Straffeloven, 2005, §291). På politiet sine hjemmesider er voldtekt beskrevet slik:

Voldtekt er:

- Å ha seksuell omgang ved bruk av tvang, trusler, makt eller vold
- Å ha seksuell omgang med noen som er bevisstløs, sover eller er så full at de ikke er i stand til å vise at de ikke har lyst
- Å true eller bruke vold for å få noen til å ha seksuell omgang med andre eller med seg selv

(Politiet, u.å.)

De siste årene har voldtektsbegrepet blitt utvidet gjennom både lovendringer og rettspraksis. I det offentlige vekker voldtekt mye oppmerksomhet og sterke følelser, og det diskuteres blant annet om lovverket står i forhold til hvor skadelig voldtekt er (Lomell & Skilbrei, 2018, s. 76). Voldtekt er en kriminalitetstype som kan være av de mest krenkende og traumatiserende lovbrudd en kan utsettes for (NOU 2008:4, s. 3). Forebygging og bekjempelse av denne typen kriminalitet har derfor vært en viktig og prioritert oppgave for regjeringen de siste årene. I 2019 utarbeidet Justis- og beredskapsdepartementet *Handlingsplan mot voldtekt 2019-2022* for å «[...] sikre god forankring, helhetlig og samordnet innsats på et område hvor mange sektorer har sin del av ansvaret.» (s. 6). Videre har Kripos (2019) fått en sentral rolle i

politiets arbeid mot voldtekt, der utgivelsen av blant annet *Voldtektsituasjonen i Norge 2019* har vært et viktig bidrag. I denne rapporten deler Kripos inn voldtekt i syv ulike kategorier ut fra hvilken kontekst den ble begått i, samt hvem den ble begått av. Det skilles på henholdsvis festrelatert voldtekt, sårbarhetsvoldtekt, overfallsvoldtekt, relasjonsvoldtekt, bekjentskapsvoldtekt, voldtekt over internett og voldtekt i familien (Kripos, 2019, s. 8).

For at samfunnet og politiet skal iverksette forebyggende tiltak, er kriminalstatistikk en forutsetning, da denne brukes som utgangspunkt for politiets prioriteringer av saker (Bouyssou & Wendt, 2018, s. 11). Voldtekt er en kriminalitetstype der mørketallene anses å være høye (Prop. 12 S (2017-2021), s. 13). I en nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv for Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (2014), var et hovedfunn at nesten en tredjedel av respondentene, som var norske kvinner, aldri har fortalt noen om voldtekten. Det ble også funnet at svært få blir anmeldt, og at nesten ingen av sakene fører til dom (Thoresen & Hjemdal, 2014, s. 106).

I 2020 ble det registrert 6873 anmeldte seksuallovbrudd i Norge, hvorav 2234 (32,5 %) av disse var kodet som voldtekt. Dette året utgjorde altså voldtekt nesten en tredjedel av de registrerte seksuallovbruddene i Norge (Statistisk sentralbyrå, 2020). Tallene for anmeldte voldtekter mellom 2015-2020 har ligget relativt stabilt, men man kan se en liten økning mellom 2015-2017. En mulig forklaring på denne økningen kan være ikrafttreddelsen av den nye straffeloven i 2015 som gjorde at flere handlinger falt inn under de nye bestemmelsene om voldtekt (Kripos, 2017, s. 5). I Kripos sin redegjørelse for voldtektssituasjonen i Norge i 2018 fremkommer det at det mulig også foreligger en økt anmeldelsestilbøyelighet grunnet mer åpenhet i samfunnet om seksuelle overgrep, som også fører med seg en høyere forventning til politiets prioriteringer av disse sakene (Kripos, 2018, s. 12).

I regjeringens handlingsplan mot voldtekt vises det til ulike sårbarhetsfaktorer som har betydning for utsatthet, opplevelsen av overgrepet og muligheten for å søke hjelp (Justis- og beredskapsdepartementet, 2019, s. 26). Kjønn er en av sårbarhetsfaktorene som står sentralt i voldtektssaker, da det er en tydelig overrepresentasjon av kvinner som utsettes. I den tidligere nevnte offerundersøkelsen kom det frem at 9,4% av de kvinnelige respondentene selv rapporterte at de hadde blitt utsatt for voldtekt noen gang i løpet av livet, til sammenligning med 1,1 % av de mannlige respondentene (Thoresen & Hjemdal, 2014, s. 106). Nyere statistikk underbygger dette ved at det på den andre siden var 689 menn som ble siktet for

voldtekt, til sammenligning med 11 kvinner i Norge i 2020 (Statistisk Sentralbyrå, 2020). I tillegg til kjønn, kan sårbarhetsfaktorer som funksjonsevne, seksuell orientering, sosioøkonomisk bakgrunn, minoritetsbakgrunn og alder øke risikoen for å utsettes for voldtekt (Justis- og beredskapsdepartementet, 2019, s. 26).

Voldtekt kan gi store skader for den utsatte. I tillegg kan det virke belastende på familie, venner og samfunnet generelt, og det er ansett som grov integritetskrenkende kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2019, s. 9). Ann W. Burgess & Carrie M. Carretta (2020) skriver at:

Impact on the victim from even a single incident of sexual assault is profound. Although experiences may be perceived as different based on the specific circumstances surrounding the attack(s), the negative sequelae is present and may appear as physical, emotional, and/or psychological manifestations. (s. 14)

Selv om omstendighetene rundt en voldtekt ofte er ulike, vil de negative konsekvensene vise seg å være på både psykisk, emosjonelt og/eller psykologisk nivå. Det følger av flere studier at risikoen for flere psykiske og somatiske problemer øker hos personer som har vært utsatt for seksuelle overgrep (Steine et al., 2012). Eksempler på dette er blant annet angstlidelser, depresjon, posttraumatisk stresslidelse, seksuelle problemer, selvmordsforsøk og selvmord (Steine et al., 2012).

Det er også viktig å være klar over de psykologiske konsekvensene av å *ikke bli trodd* når man forteller om en voldtekt. I en sammenfatning av forskning om hvilke konsekvenser skyldpåførelse og mistro har på blant annet psykisk helse (Johnsen, 2018, s. 4), kom det frem at det for mange voldtekts ofre vil føles som å bli pålagt skyld eller ansvar for egen voldtekt dersom man ikke blir trodd (Aldridge & Luchjenbroers, 2007, omtalt i Johnsen, 2018, s. 13). Av denne sammenfatningen fremvises det også en studie som viser at voldtektsmyter er til hinder for effektiv forebygging av voldtekt, og at dette er utbredt (Burt, 1980, omtalt i Johnsen, 2018, s. 6). I denne studien omtales kvinnen som offer og mannen som overgriper. Mytene kan eksempelvis innebære at kvinner angreir på å ha sex med noen, eller at de sier at de har blitt voldtatt for å hevne seg. Andre eksempler kan være oppfatninger om at hvis en kvinne ikke gjør motstand, så hadde hun egentlig lyst, eller «[...] at hun måtte vite at det kom til å skje hvis hun sov i seng med en mannlig venn.» (s. 6).

En annen studie om voldtektsmyter, viser at elementer fra slike myter også påvirker hvordan amerikanske politibetjenter responderer på voldtektsanmeldelser (Venema, 2016, omtalt i Johnsen 2018, s. 6). Myter som at kvinnen selv har skyld i et overgrep dersom hun drikker alkohol, kan være et eksempel som påvirker hvorvidt betjenten som mottar anmeldelsen tar saken videre eller ikke (s. 6). Dette kan knyttes til begrepet «victimblaming» som jeg skal se nærmere på senere i oppgaven. Basert på disse funnene er det ingen tvil om at man som politi skal ta en person som hevder seg voldtatt på alvor. Samtidig skal man være klar over at ikke alle voldtektsanklager har rot i virkeligheten. Jeg skal nå ta for meg fenomenet falske voldtektsanklager.

3.2 Hva er falske voldtektsanklager?

Ifølge Hazelwood & Burgess (2020) er det tre komponenter som kan være uriktig i en voldtektsanklage: selve hendelsen, gjerningspersonen og omstendighetene rundt hendelsen (s.165). Dette er situasjoner hvor offeret er motivert til å lure, av overdrevent psykologisk behov for oppmerksomhet, for å enten unngå uønskede konsekvenser, dekke over for upassende oppførsel eller tilegne seg økonomiske fordeler (s. 165). Dette er gjort straffbart i straffelovens bestemmelse om uriktig anklage:

§ 222. Uriktig anklage

Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som ved å gi uriktig opplysning til retten, politiet eller annen offentlig myndighet, ved å fabrikere bevis eller ved annen atferd skaper et uriktig grunnlag for straffansvar, og derved pådrar noen en siktelse eller domfellelse. (Straffeloven, 2005).

For at denne bestemmelsen skal kunne anvendes, kreves det at retten klarer å bevise at det tiltalte har forklart ikke er riktig. Etter straffeloven (2005, §§22 og 23), må det også foreligge forsett, altså at den tiltalte har gjort eller sagt noe med viten og vilje for å pådra en uskyldig part en siktelse eller domfellelse (Bouyssou & Wendt, 2018, s. 15). I vurderingen av om anklagen er grov, legges det vekt på hvilke følger anklagen har eller kunne ha fått. I tillegg vektlegges anklagens art og innhold, og de øvrige omstendighetene ved overtredelsen (Straffeloven, 2005, §223).

Straffebestemmelsen er nøytral og må derfor ses sammen med bestemmelsen om voldtekt i strl. §§291-293. Et eksempel på en slik dom er RT. 2012, s. 1302, hvor en kvinne hadde frivillig samleie med en mann på et utested i september 2009. Da kvinnen i 20-årene kom hjem til sin daværende samboer innrømmet hun å ha hatt sex med en annen mann, men sa det var en voldtekt i frykt for samboerens reaksjoner. Kvinnens anklage førte til at mannen fikk utstedt besøksforbud og at han mistet jobben. Hun erkjente ikke at anklagen var falsk før snaut to år etter anmeldelsen til politiet. I denne saken uttalte høyesterett at alvoret og krenkelsen i en falsk beskyldning om voldtekt er blitt større etter at straffenivået for voldtekt er vesentlig hevet de siste årene (HR-2012-1677-A-Rt-2012-1302).

Bestemmelsen om uriktig anklage kan altså anvendes på ulike typer lovbrudd. Statistisk sentralbyrå skiller ikke på disse lovbruddene i sine statistiske rapporter, og det er dermed ikke mulig å vite hvor stor andel av disse som gjelder voldtekt (Statistisk Sentralbyrå, 2020). Utbredelsen av falske anklager om voldtekt har lenge vært et omstridt og kontroversielt spørsmål, og det er uenighet om hvor vanlig slike lovovertrедelser er. Den britiske jussprofessoren Candida Saunders skriver at «mainstream» sosio-juridisk voldtektsforskning på en side viser at slike anklager er sjeldne, eller i hvert fall ikke vanligere enn falske anklager om andre lovbrudd. På en annen side hevder fagfolk i strafferettspleien at falske anklager om voldtekt er en vanlig forekomst (Saunders, 2012, s. 1152). I Norges offentlige utredninger «Fra ord til handling», etterlyses det tilstrekkelige undersøkelser som kartlegger omfanget av både bevisst falske eller ubevisst uriktige anmeldelser om voldtekt i Norge (NOU 2008:4, s. 56). Uten kunnskap om dette fenomenet med utgangspunkt i norske forhold, kan det bli vanskelig å forholde seg nyansert til de spørsmålene som lav tiltaleprosent reiser (s.56).

Frem til 2018 ble det forsket lite på hvor stor andel av uriktige anklager som gjelder voldtekt i Norge (Bouyssou & Wendt, 2018, s. 9). I 2018 skrev Bouyssou og Wendt imidlertid en erfaringsbasert masteroppgave i etterforskning på Politihøgskolen der de kartla anmeldte saker registrert i politiets straffesakssystemer. Kartleggingen tok utgangspunkt i årene 2014-2019, og viste at det var totalt 2269 anmeldelser om falske anklager generelt i denne perioden (s. 37), og av disse gjaldt 343 voldtekt (s.3). Av anmeldelsene som gjaldt voldtekt, var 24 saker rettskraftig avgjort ved frifinnelse eller domfellelse. Den største andelen av disse sakene var henlagt på bevisets stilling (Bouyosso & Wendt, 2018, s. 3).

Tidligere i oppgaven skisserte jeg en hendelse som illustrerer at opplevelsen av å bli uriktig anklaget for en voldtekt kan være overveldende og traumatiserende. «[...] jo mer alvorlig det påståtte lovbruddet er, desto mer krenkende er den uriktige anklagen.» (Bouyssou & Wendt, 2018, s. 8). Videre er det faglig overenstemmelse om at uriktige voldtektsanklager går utover de reelle ofrene for voldtekt ved at troverdigheten blir svekket (s.8). En ytterligere konsekvens av dette kan være at tilbøyeligheten for å anmelde slike krenkelser blir lavere (Riksadvokaten, 2007, s. 12). Dersom man for eksempel var under alkoholpåvirkning under hendelsen, kan man ha vanskeligheter med å huske overgrepet detaljert, noe som kan gjøre at man avstår fra å anmelde (Rasmussen, 2006, s. 2). Frykten for å bli stemplet som falsk anmelder, og dermed risikere økonomiske eller rettslige konsekvenser står i slike tilfeller sentralt (s. 2). En falsk voldtektsanklage vil også kunne resultere i at uskyldige fengsles eller dømmes dersom politiets etterforskning ikke avdekker at anklagen er falsk (NOU 2008:4, s. 56).

Slike saker «[...]» utfordrer grunnleggende verdier i samfunnet og er svært integritetskrekkende.» (Bouyssou & Wendt, 2018, s. 8). I tillegg til økonomiske og rettslige konsekvenser kan en falsk anmeldelse føre med seg et stigma det er vanskelig å bli fullstendig renskvet fra (HR-2012-1677-a-Rt-2012-1302, (12)). Begrepet stigmatisering brukes som et negativt sosialt kjennetegn på individer, og et sosialt stigma anses som et tegn på skam eller vanære (Øia, 2013, s. 37). Ved å oppføre seg i konflikt med gjeldende verdier og forventninger i den dominerende kulturen, kan en prosess i retning stigmatisering og stemping igangsettes (s.37). I den tidligere nevnte dommen så vi at vedkommende mistet jobben og fikk utstedt et besøksforbud mot fornærmede. Dette er type reaksjoner fra den dominerende kulturen som kan føre til at den anklagede blir ansett som en avviker i samfunnet og dermed blir utstøtt, til tross for at anklagen er uriktig og at den anklagede er uskyldig. Dette er altså en kriminalitetstype som kan gjøre det utfordrende å vite hva som er en god eller dårlig avgjørelse, noe som står sentralt i etikken. Jeg skal nå se nærmere på hva dette innebærer.

3.3 Politietikk

Politietikk tar utgangspunkt i det oppdraget politiet har fått av samfunnet, og behandler de verdiene som politiet har til oppgave å beskytte (Granér & Knutsson, 2020, s. 26). Til tross for at politifolk sannsynligvis alltid har reflektert over og tenkt på vanskelige etiske problemstillinger, er det relativt nytt å tenke på etikk som et polisiært fagfelt på en mer

systematisk måte (Heivoll & Aadland, 2018, s. 105). For å blant annet verne mot overgrep og maktmisbruk pålegger lovverket i dag kontrollordninger i utførelsen av ulike profesjoner, og i forlengelsen av dette, er etikk i dag etablert som et sentralt fagområde innenfor de fleste profesjonsutdanninger (Heivoll & Aadland, 2018, s. 20). I 2018 ble politiets etiske retningslinjer lansert med mål om «[...] å utvikle en positiv og god organisasjonskultur der medarbeiderne er etisk bevisste og reflekterte i sitt daglige arbeid.» (Politidirektør Odd Reidar Humlegård, sitert i Politidirektoratet, 2018, s. 2).

I politirollen skal man reise seg opp mot likegyldighet, bry seg og reagere på urettferdighet. Man skal være en forsvarer og garantere for at politiet opptrer på en rettferdig måte som gir borgerne trygghet (Nilstad, 2005, s. 158). Politiet står ofte overfor vanskelig etiske avgjørelser og moralske overveielser. I tillegg stilles det krav til balanse mellom effektivitet og rettssikkerhet (Granér & Knutsson, 2020, s. 13). Som utøver av profesjonell praksis skjerpes blikket for dilemmaer som handler om grunnleggende perspektiv på mennesket og som kan kreve motsatte handlingsresponses (Heivoll & Aadland, 2018, s. 22). Man må eksempelvis balansere respekten for selvråderetten (autonomi) opp mot den faglige kunnskapen en selv sitter med (paternalisme) og man må velge mellom å handle i samsvar med overordnede prinsipper, verdier og normer eller å la konsekvensvurdering styre handlingen (s. 22-23).

For å identifisere hvilke situasjoner som er etisk problematiske, må vi først være klar over at vi har med oss en rekke verdier og erfaringer fra tidligere opplevelser i livet (Heivoll & Aadland, 2018, 26). Hvert individ har sine personlige vurderinger som må bevisstgjøres for å kunne tilpasse seg til den etikken som gjelder for yrket man har valgt (Granér & Knutsson, 2020, s. 26). Kunnskap og erfaring fra fagutdanningen vil i tillegg gjøre at vi rammer inn oppfatningen av hva som er selve saken i faglige fortolkninger. Disse verdiene ligger som et fargefilter i hodet, og kan forstås som forforståelse, fordom eller forståelseshorisont (Aadland, 2011, sitert i Heivoll & Aadland, 2018, s. 27). Som politi vil man ofte havne i etisk utfordrende situasjoner. Dette vil typisk være under tidspress og med lite informasjon. Jeg skal nå se nærmere på «Politiarbeid på stedet».

3.4 Politiarbeid på stedet

«Det har lenge vært kjent at det er størst sjanse for å oppklare et lovbrudd dersom etterforskning iverksettes umiddelbart etter at den kriminelle hendelsen har skjedd.» (Bjerknes

& Fahsing, 2018, s. 379). I Politidirektoratets *Handlingsplan for løft av etterforskning* (2016), presenteres «Politiarbeid på stedet» som tiltak nummer 12:

Tiltaket innebærer å sikre at politi og påtalemyndighet er organisert for, samhandler og har arbeidsprosesser som muliggjør at mer etterforskning kan utføres og ferdigstilles av politipatruljene som er først på stedet.

(Politidirektoratet, 2016).

Politiarbeid på stedet ble etablert som en del av politireformen fra 2015 (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 379). Økt effektivitet og kvalitet i straffesaksbehandlingen, samt forbedret publikumsopplevelse og økt kompetanse var blant de forventede effektene av tiltaket (Politidirektoratet, 2017, sitert i Myhrer, 2018, s. 2). Når politiet er raskt på stedet for å blant annet avhøre de involverte, og deretter oppspore den antatte gjerningspersonen, viser det seg at muligheten for en oppklaring er størst (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 379).

I 2018 gjennomførte Tor-Geir Myhrer en studie med 27 studenter innenfor erfaringsbasert Master i etterforskning ved Politihøgskolen, for å undersøke hvilke fordeler og ulemper PPS har for kvaliteten på etterforskningen (Myhrer, 2018, s. 1). I denne studien fremhever de aller fleste mulighet for bevissikring i «den gylne timen», som kan beskrives som det viktigste tidsrommet i initialfasen (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 380), som en fordel (Myhrer, 2018, s. 8). Det vil være gunstig for etterforskningens kvalitet, dersom første enhet etterforsker strukturert og sørger for å sikre bevis godt og prosessuelt riktig. Likevel var det noen studenter som fant det «[...] negativt at forklaringer tas opp så tidlig at man mangler tilstrekkelig oversikt til å stille relevante kritiske spørsmål.» (Myhrer, 2018, s. 8).

4.0 Diskusjon

Jeg har nå sett på forskning og kunnskap om voldtekt, falske voldtektsanklager, politietikk og PPS. Voldtekt og falske voldtektsanklager som kriminalitetstype er komplisert for både politi og rettsvesen. Hvilke etiske dilemmaer kan oppstå som første enhet på stedet etter melding om en voldtekt?

4.1 Skal man konfrontere fornærmedes påstand under avhør på stedet?

Et etisk dilemma i voldtektssaker er hvorvidt man skal konfrontere fornærmedes påstand om voldtekt under avhør på stedet. Vi har sett at likhetsprinsippet og ivaretagelse av rettssikkerhet står helt sentralt i politiarbeidet. Et yttligere grunnleggende prinsipp er nøytralitetsprinsippet som innebærer at man skal stille seg nøytral til underliggende forhold og være upartisk (Edvindsen, 2016, s. 47). Resultatene viser på en side at voldtekt utgjør en betydelig andel av de anmeldte seksuallovbruddene i Norge i dag (Statistisk sentralbyrå, 2020), og at det er store mørketall i kriminalstatistikken (Prop. 12 S (2017-2021) s. 13). Vi har sett at de som utsettes for denne typen kriminalitet har økt risiko for flere psykiske og somatiske problemer (Steine et Al. 2012). Forskning har også vist at det å ikke bli trodd når man forteller at man har blitt utsatt for en voldtekt kan oppleves som en yttligere belastning (Johnsen, 2018), og frykten for dette fremheves som en sentral årsak til at noen velger å ikke anmelde voldtekt til politiet (NOU 2008:4, s. 32).

På den andre siden påpekes det manglende fenomenkunnskap og det etterspørres forskning om falske voldtektsanklager (NOU 2008:4; Bouyssou & Wendt, 2018; Beckmann-Smerud, 2018). Fordi voldtekt som kriminalitetstype er svært integritetskrenkende, er en uriktig anklage om dette også svært alvorlig, og den som utsettes kan oppleve å bli stigmatisert og stemples som en avviker i samfunnet dersom anklagens uriktighet ikke kommer frem. Dessuten er det bred faglig enighet om at slike anklager går ut over de reelle voldtektsofrene (Bouyssou & Wendt, 2018, s. 8). Så skal man konfrontere fornærmedes påstand om voldtekt under avhør på stedet?

Dette etiske dilemmaet oppstår i en vanskelig situasjon der man kan bli usikker på hva som er den klokeste handlingen, og problematikken rundt dilemmaet kan illustreres slik:

When a false claim of rape is suspected and there are serious questions concerning the truth of the report, a critical issue arises: A confrontation has to take place and if the doubts are incorrect, the victim's trauma may be greatly compounded.

(Hazelwood & Burgess, 2020, s. 174).

Ifølge Hazelwood og Burgess, må man foreta en konfrontasjon i tilfeller der det reises spørsmål om påliteligheten rundt en voldtektspåstand. Fra mistenktes perspektiv vil en slik konfrontasjon ivareta helt sentrale verdier som rettferdighet, sannhet og ikke minst rettssikkerhet. Dessuten vil det øke muligheten for å renske vedkommende fra voldtektsstempelet. Dersom anklagen fører til økonomisk tap for siktede vil en slik konfrontasjon også øke sannsynligheten for en eventuell oppreisning (Skadeserstatningsloven, 1969, §3-3). En annen sentral årsak til å teste denne hypotesen allerede i sakens initialfase er at politiet vil ha bedre grunnlag for å begrunne sin eventuelle inngripen overfor mistenkte og derved opplyse vedkommende om hvorfor politiet gjør som de gjør. Dette har blant annet betydning for hvordan tilliten til politiet oppleves (Lagestad & Rønning, 2012, s. 199). Et siste argument fra mistenktes perspektiv, vil være for å ivareta uskyldspresumpsjonen, altså at den mistenkte skal anses som uskyldig frem til det motsatte er bevist (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 48), og dermed forebygge at noen uskyldige blir dømt som følge av justisfeil. Ved å utfordre fornærmedes påstand i det innledende avhøret vil man som politibetjent altså kunne ivareta flere viktige hensyn for den mistenkte.

På en annen side vil en slik konfrontasjon kunne føre med seg en økt risiko for å traumatisere den utsatte yttligere, og svekke fornærmedes tillit til politiet. I denne sammenhengen trekker Lomell & Skilbrei (2019) frem begrepet «victimblaming». Et vel diskutert spørsmål knyttet til seksuallovbrudd har vært om kvinner bør tenke på at de ikke bør være for attraktive for å forebygge seksuallovbrudd (s. 110). Dette er en type tenkning som har fått kritikk for å legge for mye ansvar på ofrene, noe man kan argumentere for at en slik konfrontasjon også kan gjøre. En slik konfrontasjon vil dessuten kunne påvirke anmeldelsestilbøyeligheten i voldtektssaker, ved at offeret ikke føler seg trodd (Johnsen, 2018). Det kan også diskuteres om fornærmedes rettssikkerhet krenkes dersom ideen om at anklagen er uriktig forplantes videre i sakens forløp. Dette vil øke risikoen for at betjentene automatisk registrerer informasjon som bygger opp under hypotesen om at anklagen er falsk, og dermed nedtoner eller overser informasjon som ikke stemmer overens med dette, noe som ofte omtales som tunnelsyn (Magnussen, 2017, s. 293). Dersom en slik tendens opptrer hos betjentene, vil dette

også gå utover innhenting av sentrale bevis innledningsvis, som igjen kan forsinke oppklaring i saken og i verste fall minske sjansen for et sannferdig utfall.

Går man tilbake til Kvalnes (2017) sin definisjon av et dilemma, nemlig en situasjon der du må ta et valg om å gjøre det «rette eller det rette» (s. 90), kan man her argumentere for at det for politibetjenten vil kunne oppleves som det rette å unngå å konfrontere fornærmede for å skåne han/henne for den belastningen det kan være å føle at man ikke blir trodd. Samtidig kan det føles som det rette å konfrontere fornærmede for å sikre en rettferdig rettergang for siktede. For å gå videre må man bevisstgjøre verdier og grunnleggende handlingsvalg i situasjonen, og gjøre noe (Heivoll & Aadland, 2018, s. 88). Som et første steg mot en best mulig løsning må man bevisstgjøre forskjellen på rett og galt på en side, og bruk av skjønn på den andre siden (s. 88). Etisk refleksjon handler om å tenke høyt, og kan blant annet gjennomføres etter en modell der utgangspunktet er at det er du selv som er problemeieren, altså at det er ditt problem. Da må man være bevisst på at perspektivet man har som problemeier kan være fargelagt av det spesielle i situasjonen, som for eksempel personer, verdier, erfaringer og kunnskaper (Heivoll & Aadland, 2018, s. 96). Refleksjon over situasjonen sammen med andre vil også hjelpe å klargjøre premissene for rett og god handling (Heivoll & Aadland, 2018, s. 96).

Et eksempel på kunnskaper man som polititjenesteperson har med seg i en slik situasjon vil være at man skal benytte seg av nettopp kunnskapsbasert politiarbeid. Dette innebærer «[...] systematisk og metodisk innhenting av relevant informasjon og kunnskap som anvendes for å ta strategiske og operative beslutninger om forebyggende og bekjempende tiltak.» (Olsvik & Risan, 2019, s. 6-7). En del av slikt arbeid er hypotesetesting, som betyr å søke å avkrefte eller bekrefte en kvalifisert antagelse eller gjetting som synes rimelig ut fra den kunnskapen som foreligger (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 134). Fra et kunnskapsbasert ståsted bør altså en hypotese om at voldtektsanklagen er falsk belyses allerede i det innledende avhøret da denne forklaringen ofte danner grunnlaget for vurdering av pågripelse (Beckmann-Smerud, 2018, s. 38).

Om man i tillegg har med seg verdier eller erfaringer som tilsier at det vil være best å ikke konfrontere fornærmede, vil dette oppleves konfliktylft. Ved å aktivt bruke etikk til å bevisstgjøre hva som er etisk utfordrende, vil man kunne se for seg ulike scenarioer i forkant, og det vil oppleves enklere å ta et valg som føles rett for politibetjenten. Kommer man frem til

at fornærmede skal konfronteres, vil dette kunne gjøres på en mer tillitsskapende måte dersom man har tenkt igjennom hvordan man skal gjøre det i forkant. Dette kan være ved å forklare fornærmede at dette er en etablert del av metodene politiet benytter seg av i slike saker, og at det ikke handler om polititjenestepersonens subjektive opplevelse av det han eller hun forklarer. Jeg skal nå se på et annet dilemma i voldtektssaker.

4.2 Er partene i stand til å avhøres?

Et annet dilemma som kan oppstå som første enhet på stedet kan knyttes til vurderingen om hvorvidt partene er i stand til å avhøres.

Dersom den avhørte er påvirket av legemidler eller andre stoffer, eller er i en særlig sårbar situasjon, men likevel vurderes å være i stand til og er villig til å avgi forklaring, er det viktig at avhører forsikrer seg om at vedkommende har forstått formalitetene og konsekvensene av disse (Riksadvokaten, 2016, s. 5).

Et avhør er et etterforskingsskritt som brukes i alle straffesaker, og anses som den viktigste etterforskningsmetoden for å hente frem informasjon om partenes tanker, motiv, opplevelser og synspunkter (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 29). Politiet har adgang til å innhente forklaring (Straffeprosessloven, 1981, §230), og dersom det blir foretatt avhør av en mistenkt som antas påvirket av rusmidler skal det oppgis opplysning om dette i rapporten (Påtaleinstruksen, 1986, §8-3). I initialfasen i voldtektssaker er det mange detaljerte, private og intime detaljer som må belyses. For eksempel vil et sentralt bevis tema være om voldtekten skjedde ved innføring av penis eller annen gjenstand i munn, skjede eller endetarmsåpning (Sunde, 2019, s. 54). Slike opplysninger vil danne grunnlag for videre etterforskingsskritt, og er derfor viktig å få belyst tidlig i saken. I den videre drøftingen tar jeg utgangspunkt i at den avhørte er villig til å avgi forklaring, og at det er opp til politibetjenten å vurdere om avhøret skal gjennomføres eller ikke.

Vi har tidligere sett at voldtekt deles inn i ulike kategorier hvorav festrelaterte voldtekter er en av dem (Kripos, 2019). Slike voldtekter skjer i forbindelse med fest eller uteliv og det er typisk at begge partene har konsumert større mengder alkohol (Kripos, 2018, s. 8). Av alle voldtekter av personer over 14 år, utgjorde festrelaterte voldtekter 43% i Norge i 2019 (Kripos, 2019, s. 12). Dersom politiet kommer til et sted som tilsynelatende dreier seg om en

festrelatert voldtekt, blir det en sentral og ofte vanskelig vurdering om hvorvidt man skal gjennomføre et avhør umiddelbart eller om man skal vente til de involverte har sovet av seg rusen.

Det er ikke bare alkoholpåvirkning som kan spille inn på tilstanden i en slik situasjon. Som vi har sett er både voldtekt og falske anklager alvorlige og integritetskrenkende lovbrudd som får store konsekvenser for de utsatte (NOU 2008:4; Johnsen 2018; Bouyssou & Wendt 2018; Beckmann-Smerud 2018). Å bli utsatt for en voldtekt eller å få en voldtektsanklage mot seg, kan oppleves som traumatiserende ved at individets grunnleggende opplevelse av trygghet, eller at liv, sikkerhet eller integritet har vært truet (Risan, 2019, s. 109). Opplevelsen av utrygghet og indre angst kan gjøre det vanskelig å tilpasse seg ytre situasjoner (s. 109). Det er her avhører sitt ansvar å foreta den nødvendige vurderingen av hva som er hensiktsmessig i hvert enkelt tilfelle (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 32). Dette vil kunne oppleves som et etisk dilemma for politibetjenten på stedet etter melding om voldtekt, noe jeg nå skal drøfte videre.

Et dilemma kan som vi har sett defineres som et valg om å gjøre det «rette eller det rette» (Kvalnes 2017). På en side vet man som politibetjent at avhør av fornærmede står helt sentralt i politiets etterforskning av voldtektssaker (NOU2008:4, s. 14). Dette gjelder både for å oppklare lovbrudd og for å få en fellende dom i retten (Lomell & Skilbrei, 2019, s. 111). I initialfasen av en etterforskning kan denne forklaringen også danne grunnlag for pågrepelse av mistenkte. Videre står tidsperspektivet sentralt for å hindre en gjerningsperson i å forspille bevis. Eksempelvis vil ikke en gjerningsperson uten videre klare å finne på en forklaring som er plausibel uten å ha tenkt seg om først (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 393). For å utelukke eller knytte mistenkte til en handling, vil et avhør etterfulgt av kontroll av mistenktes forklaring, ha stor betydning (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 394).

På en annen side er avhør i voldtektssaker spesielt krevende. Partene kan måtte avgi private detaljer om sin historie og bakgrunn, noe som kan oppleves belastende, særlig i en sårbar situasjon (NOU 2008:4, s. 69). I en situasjon der fornærmede er påvirket av alkohol, kan forklaringen være så mangelfull at politiet ikke engang vet hva som har skjedd, annet enn at fornærmede forklarer at han eller hun er voldtatt (Beckmann-Smerud, 2018, s. 9). Vi har også sett at en svakhet med PPS er at man har lite tid til å skaffe seg et overblikk over situasjonen, noe som kan gjøre det vanskelig å vite hva som er de mest sentrale spørsmålene å stille (Myhrer, 2018). I tillegg kan det være vanskelig å være helt sikker på om den avhørte forstår

formalitetene og konsekvensene av disse. Med formaliteter menes rettigheter og plikter som presenteres for den avhørte før avhøret starter. I voldtektssaker vil særlig strl. §222 om falsk anklage, såkalt «anmelderansvaret» være svært viktig å få formidlet (Straffeloven, 2005, §222). Et annet eksempel på en slik formalitet er at man ikke har plikt til å forklare seg for politiet, jf. strpl. §230, 3. ledd og at man har rett til bistandsadvokat jf. strpl. §§107b, 2. ledd og 107f, og forsvarer jf. strpl. §94 (Straffeprosessloven, 1981). Dersom partene på grunn av sin tilstand ikke er i stand til å forstå hva dette innebærer og hvilke konsekvenser de kan føre med seg, kan det være uforsvarlig å gå videre med et avhør.

For politibetjenten som kommer først til stedet kan det oppleves som det rette både å gjennomføre avhøret for å sikre sentrale bevis som vil være av stor betydning for saken. Samtidig vil det kunne føles som det rette å la være å gjennomføre avhøret dersom man opplever at partene er «ute av stand» til å forstå formaliteter og forklare seg detaljert om hendelsesforløpet. Det kan derfor argumenteres for at man som politibetjent står overfor et etisk dilemma. Reiser man fra stedet uten å ha tatt avhør vil det sannsynligvis føles feil fordi det kan bety at sentrale bevis går tapt. Gjennomfører man derimot avhøret i tvil om den avhørte egentlig er i stand til det, vil dette også føles som et mindre riktig valg.

Her vil etisk refleksjon sammen med en kollega kunne hjelpe til å fatte en beslutning om hvorvidt avhøret skal gjennomføres eller ikke. I tillegg vil det å ha en forståelse for hvordan traumatiske opplevelser påvirker individets tilstand stå sentralt for å kunne tilnærme seg personer på en hensiktsmessig måte i en avhørssituasjon (Risan & Madsen, 2019, s. 129). «Det er viktig å skape bevissthet omkring hvilke vurderinger politiet gjør i initialfasen av etterforskningen og på hvilket grunnlag politiet treffer sine beslutninger i disse sakene» (Beckmann-Smerud, 2018, s. 9). Vi har sett at etikk og etisk refleksjon handler om å bevisstgjøre verdier og å grunngi handlingsvalg i en situasjon (Heivoll & Aadland, 2018, s. 88). Som politibetjent skal man gjøre det man kan for å øke opplevelsen av trygghet hos de man møter, samtidig som man får gjennomført sine arbeidsoppgaver (Risan, 2019, s. 117). Har man i forkant reflektert over hva man selv mener er en akseptabel tilstand å avhøre noen i, vil valget om å gjøre eller ikke gjøre føles enklere, og man vil i større grad utstråle trygghet overfor de man møter.

5.0 Avslutning

I denne oppgaven har jeg belyst min problemstilling; *hvilke etiske dilemmaer kan oppstå som første enhet på stedet etter melding om voldtekt?*

Det er tydelig at voldtekt er en alvorlig kriminalitetstype som har vært en viktig og prioritert oppgave for regjeringen de siste årene. Dette er en kriminalitetstype med store mørketall, men både voldtektsstatistikken og offerundersøkelser kan fortelle oss at det er flest kvinner som utsettes for voldtekt. Resultatene viser også at voldtekt kan gi store og flerfoldige skader for den utsatte, og at det å ikke bli trodd når man hevder seg voldtatt kan være en yttligere belastning. Her står begrepene voldtektsmyter og victimblaming sentralt og kan være til hinder for effektiv forebygging av voldtekt. En annen faktor som problematiserer voldtektsfenomenet er fenomenet falske voldtektsanklager, som innebærer at noen anklager en annen for en voldtekt som ikke har skjedd. Slike anklager utfordrer grunnleggende verdier i samfunnet, og er svært integritetskrenkende for personen som får anklagen rettet mot seg.

Som politibetjent stilles det krav om at man er etisk bevisst og reflektert. I politirollen generelt og i voldtektssaker spesielt står man ofte overfor vanskelige etiske avgjørelser og moralske overveielser. Som første politienhet på stedet har man i tillegg lite tid til rådighet og balansen mellom effektivitet og rettssikkerhet kan oppleves utfordrende. De etiske dilemmaene jeg har diskutert er om man skal konfrontere fornærmedes påstand om voldtekt under avhør på stedet, og om partene er i stand til å avhøres. Et etisk dilemma er ikke et spørsmål som kan svares ut med et konkret svar, men snarere noe som bør reflekteres og bearbeides. Aktiv bruk av etikk og etisk refleksjon kan hjelpe politiet på veien mot rett handling i arbeidet med en kriminalitetstype fylt med gråsoner, mørketall, myter og manglende fenomenkunnskap.

6.0 Litteraturliste

Amnesty. (u.å.). *Voldtekt*. Hentet 30.mars 2022 fra

https://amnesty.no/voldtekt?gclid=Cj0KCQjw_4-SBhCgARIsAAlegRXlEZwgXRQg4MFyXnN4H2jZ3JxDoGYMBpcAiAXU_V9-7x4p1vhft1IaAql8EALw_wcB

Barstad, H. N. & Glasø, K. H. (2021). *Kunnskapsbasert politiarbeid. Teori og praksis*. Gyldendal.

Beckmann-Smerud, H. (2018). *Siktedes rettssikkerhet under initialfasen av etterforskningen i festrelaterte voldtekter*. [Masteroppgave]. Politihøgskolen.

Bjerknes, O. T. & Fahsing, I. A. (2018). *Etterforskning. Prinsipper, metoder og praksis*. Fagbokforlaget.

Bouyssou, M. & Wendt, M. F. (2018). *Uriktig anklage om voldtekt: En kartlegging av anmeldte saker og en innholdsanalyse av et utvalg dommer*. [Masteroppgave]. Politihøgskolen.

Burgess, A. W. & Caretta, C. M. (2020). Rape and its Impact on the victim. I Hazelwood, R. R. & Burgess, A. W. (Red.), *Practical aspects of rape investigation: A multidisciplinary Approach*. (5. utg.). CRC press.

Edvindsen, K. (2016). (3.utg). *Ordenstjeneste*. Forlaget Vett & Viten.

Finstad, L. (2018). *Hva er politi?* Universitetsforlaget.

Granér, R. & Knutsson, M. (2020). *Etik i polisarbeid*. (2. utg.). Studentlitteratur.

Hazelwood, R. R. & Burgess, A.W. (2020). False rape allegations. I Hazelwood, R. R. & Burgess, A. W. (Red.). *Practical Aspects of Rape Investigation. A multidisciplinary Approach*. (5.utg.). CRC press.

Heivoll, G. & Aadland, E. (2018). *Profesjonsetikk for politiet*. Samlaget.

Johnsen, P. H. (2018). *Skyldig til det motsatte er bevist- hva vet vi om Psykologiske Konsekvenser av å ikke bli trodd når en forteller om voldtekt? En systematisk litteraturgjennomgang*. [Hovedoppgave]. Det psykologiske fakultet.
<https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/17814/Hovedoppgave-P-1-Halle-Johnsen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Justis- og beredskapsdepartementet. (2019). *Handlingsplan mot voldtekt: 2019-2022*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

Kvalnes, Ø. (2018). *Se Gorillaen! Etikk i arbeid*. (3. utg.). Universitetsforlaget.

Kripos. (2017). *Voldtektssituasjonen i Norge 2017*. (Rapport).
<https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/voldtektssituasjonen-i-norge-2017>

Kripos. (2018). *Voldtektssituasjonen i Norge 2018*. (Rapport).
<https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/voldtektssituasjonen-i-norge-2018.pdf>

Kripos. (2019). *Voldtektssituasjonen i Norge 2019*. (Rapport).
<https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/voldtektssituasjonen-i-norge-2019.pdf>

Lagestad, P. & Rønning, H. (2012). Å begrunne inngrep overfor publikum. I Lagestad, P. (Red.), *Kommunikasjon og konflikthåndtering* (1. utg., s. 187-204). Gyldendal Akademisk.

Lomell, H. M. & Skilbrei, M.-L. (Red). (2019). *Kriminologi*. Universitetsforlaget.

Magnussen, S. (2017). *Vitnep psykologi 2.0*. Abstrakt Forlag.

Myhrer, T.-G. (2018). Politiarbeid på stedet: Styrker og svakheter. *Tidsskrift for strafferett*, 18(4), 316-326. <http://hdl.handle.net/11250/2581668>

Nilstad, M. (2005). *Etikk. Politilære*. Forlaget vett & viten.

NOU 2008:4. (2008). *Fra ord til handling: Bekjempelse av voldtekt krever handling*.

Justis og politidepartementet.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2008-4/id497659/>

Olsvik, E. H & Risan, P. (Red.). (2019). *Etterforskning under lupen*. Politihøgskolen.

Olsvik, E.H. (2013). *Vitenskapsteori for politiet. Tenkemåter i kunnskapsstyrt politiarbeid*.

Gyldendal akademisk.

Politiet. (u.å). *Hvor går grensene?* Hentet 31.03.2022 fra

<https://www.politiet.no/rad/voldtekt-og-seksuelle-overgrep/hvor-gar-grensene/#undefined>

Politidirektoratet. (2018). *Etiske retningslinjer for politiet*.

<https://www.politiet.no/globalassets/05-om-oss/04-om-oss/00-jobb-hos-oss/etiske-retningslinjer-for-politiet.pdf>

Politidirektoratet. (2016). *Handlingsplan for løft av etterforskningsfeltet*.

<https://www.politiet.no/globalassets/05-om-oss/03-strategier-og-planer/handlingsplan-for-loft-av-etterforskningsfeltet.pdf>

Prop. 12 S (2016-2017). *Opptrappingsplan mot vold og overgrep*. Det kongelige barne- og likestillingsdepartementet.

Påtaleinstruksen. (1986). *Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten* (FOR-1985-06-28-1679). Lovdata.

<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1985-06-28-1679?q=p%C3%A5taleinstruksen>

Rasmussen, L.S. (2006). *Den psykologiske baggrund for falske voldtægtsanklager*. Center for voldtægtsofre, Århus Sygehus.

Riksadvokaten. (2007). *En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse m.v.* (Nr. 1/2008) [Rundskriv].
<https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2018/05/Riksadvokatens-utredningsgrupper-rapport-1-2007-En-unders%C3%B8kelse-av-kvaliteten-p%C3%A5-voldtektssaker.pdf>

Riksadvokaten. (2016). *Politiavhør*. (nr. 2/2016) [Rundskriv].
<https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2017/09/Rundskriv-2016-2-Politiavh%C3%B8r.pdf>

Riksadvokaten. (2021). *Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i 2021*. (Nr. 1/2021) [Rundskriv].
<https://www.riksadvokaten.no/document/riksadvokatens-mal-og-prioriteringer-for-2021/>

Risan, P. & Madsen, K. (2019). Politiavhør av traumatiserte vitner: et mellommenneskelig perspektiv i Olsvik, E. H. & Risan, P. (Red.). *Etterforskning under lupen*. (s.127-155). Politihøgskolen.

Risan, P. & Skoglund, T. H (2019) (2. utg.). *Psykologi i operativ tjeneste: Stress og psykiske lidelser*. Gyldendal.

Saunders, C. L (2012). *The Truth, The Half-Truth, and Nothing Like the Truth: Reconceptualizing False Allegations of Rape*. *The British Journal of Criminology*, 52(6), 1152-1171.
<https://doi.org/10.1093/bjc/azs036>

Skadeserstatningsloven. (1969). *Lov om skadeserstatning*. (LOV-1969-06-13-26). Lovdata.
<https://lovdata.no/lov/1969-06-13-26>

- Statistisk sentralbyrå. (2020). 08484: *Anmeldte lovbrudd, etter lovbruddsgruppe og type lovbrudd. Antall per 1 000 innbyggere 1993-2020.* [Statistikk].
<https://www.ssb.no/statbank/table/08484>
- Statistisk sentralbyrå. (2020). 09411: *Siktelser mot personer, etter lovbruddsgruppe, type lovbrudd og kjønn. Absolutte tall 2010-2020.* [Statistikk].
<https://www.ssb.no/statbank/table/09411>
- Statistisk sentralbyrå. (2020). 090406: *Lovbrudd etterforsket, etter type lovbrudd. Absolutte tall og oppklaringsprosent 1996-2020.* [Statistikk].
<https://www.ssb.no/statbank/table/09406/>
- Steine, I.M., Milde, A. M., Bjorvatn, B., Grønli, J., Nordhus, I.H., Mrdalj, J., & Pallesen, S. (2012). Forekomsten av seksuelle overgrep i et representativt befolkningsutvalg i Norge. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*.
<https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2012/10/forekomsten-av-seksuelle-overgrep-i-et-representativt-befolkningsutvalg-i-norge>
- Straffeloven. (2005). *Lov om straff.* (LOV-2005-05-20-28). Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>
- Straffeprosessloven (1986). *Lov om rettergangsmåten i straffesaker.* (LOV-1981-05-22-25). Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25?q=straffeprosessloven>
- Sunde, N. (2019). Strukturert hypoteseutvikling i etterforskning: En metode for å oppnå et bredt og objektivt utgangspunkt for etterforskning i Olsvik, E. H, & Risan, P. (Red). *Etterforskning under lupen.* (s. 35-59). Politihøgskolen.
- Thoresen, S. & Hjemdal, O. K. (Red.) (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv.*
<https://www.nkvts.no/rapport/vold-og-voldtekt-i-norge-en-nasjonal-forekomststudie-av-vold-i-et-livsløpsperspektiv/>

Thurén, T. (2009). *Vitenskapsteori for nybegynnere*. (2 utg.). Gyldendal akademisk.

Øia, T. (2013). *Ungdom, rus og marginalisering*. (1. utg.). Cappelen Damm Akademisk.

7.0 Selvvalgt litteratur

- Beckmann-Smerud, H. (2018). *Siktedes rettssikkerhet under initialfasen av etterforskningen i festrelaterte voldtekter*. [Masteroppgave]. Politihøgskolen. (85 sider).
- Bouyssou, M. & Wendt, M. F. (2018). *Uriktig anklage om voldtekt: En kartlegging av anmeldte saker og en innholdsanalyse av et utvalg dommer*. [Masteroppgave]. Politihøgskolen. (96 sider).
- Hazelwood, R. R. & Burgess, A.W. (2020). *Practical Aspects of Rape Investigation. A multidisciplinary Approach*. CRC press. (37 sider).
- Johnsen, P. H. (2018). *Skyldig til det motsatte er bevist- hva vet vi om Psykologiske Konsekvenser av å ikke bli trodd når en forteller om voldtekt? En systematisk litteraturgjennomgang*. [Hovedoppgave]. Det psykologiske fakultet.
<https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/17814/Hovedoppgave-P-1-Halle-Johnsen.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (15 sider).
- Kripos. (2019). *Voldtektssituasjonen i Norge 2019*. (Rapport).
<https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/voldtektssituasjonen-i-norge-2019.pdf> (24 sider).
- Kripos. (2018). *Voldtektssituasjonen i Norge 2018*. (Rapport).
<https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/voldtektssituasjonen-i-norge-2018.pdf> (24 sider).
- Myhrer, T.-G. (2018). *Politiarbeid på stedet: Styrker og svakheter*. *Tidsskrift for strafferett*, 18(4), 316-326.
<http://hdl.handle.net/11250/2581668> (10 sider).
- NOU 2008:4. (2008). *Fra ord til handling: Bekjempelse av voldtekt krever handling*. Justis og politidepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2008-4/id497659/> (20 sider).

Riksadvokaten. (2007). *En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse m.v.* (Nr. 1/2008) [Rundskriv].

<https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2018/05/Riksadvokatens-utredningsgrupper-rapport-1-2007-En-unders%C3%B8kelse-av-kvaliteten-p%C3%A5-voldtektssaker.pdf> (9 sider)

Rasmussen, L.S. (2006). *Den psykologiske baggrund for falske voldtægtsanklager*. Center for voldtægtsofre, Århus Sygehus. (23 sider).

Saunders, C. L (2012). *The Truth, The Half-Truth, and Nothing Like the Truth: Reconceptualizing False Allegations of Rape*. *The British Journal of Criminology*, 52(6), 1152-1171.

<https://doi.org/10.1093/bjc/azs036> (20 sider).

Steine, I.M., Milde, A. M., Bjorvatn, B., Grønli, J., Nordhus, I.H., Mrdalj, J., & Pallesen, S. (2012). Forekomsten av seksuelle overgrep i et representativt befolkningsutvalg i Norge. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*.

<https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2012/10/forekomsten-av-seksuelle-overgrep-i-et-representativt-befolkningsutvalg-i-norge> (7 sider).

Thoresen, S., & Hjemdal, O. K. (Red.) (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. <https://www.nkvts.no/rapport/vold-og-voldtekt-i-norge-en-nasjonal-forekomststudie-av-vold-i-et-livsløpsperspektiv/> (46 sider).